

Szymczak, Z.

Historyczne numery "Przemysłu Chemicznego"

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 19/1, 167-169

1974

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ciekawie napisana rozprawa stanowi interesującą lekturę a dobra polszczyzna zachęca do głębszego poznania historii ludu śląskiego i współpracującej z nim inteligencji medycznej. Pozycja ta powinna się znaleźć zarówno w bibliotekach publicznych i naukowych, jak również w księgozbiorach prywatnych lekarzy farmaceutów i innych pracowników służby zdrowia. Jest to książka godna polecenia wszystkim.

Zastrzeżenie może budzić jedynie wykaz biograficzny pracowników służby zdrowia, w którym zamieszczono nazwiska osób żyjących. Można było tego uniknąć poświęcając więcej miejsca w treści wyjątkowo zasłużonym działaczom. Także zakończenie omawiające „losy pracowników powstańczej służby zdrowia w latach 1922—1972” nie odpowiada tytułowi książki. Część ta winna się znaleźć w osobnej publikacji poświęconej czasom międzywojennym, okresowi okupacji i latom współczesnym. W publikacji takiej należałoby omówić bardziej szczegółowo działalność organizacji naukowych i zawodowych śląskiej służby zdrowia. Zwłaszcza okres okupacji hitlerowskiej i pierwsze lata po zakończeniu wojny wymagają wnikliwego opracowania.

Franciszek Nowak

Z C Z A S O P I S M

HISTORYCZNE NUMERY „PRZEMYSŁU CHEMICZNEGO”

Numery 3 i 5 z 1973 r. miesięcznika „Przemysł Chemiczny” bez przesady można nazwać historycznymi. Oba też dotyczą historii przemysłu chemicznego w Polsce. Pierwszy poświęcony jest 50-leciu czołowej placówki badawczej przemysłu chemicznego — Instytutowi Przemysłu Chemicznego, drugi zaś historii ruchu stowarzyszeniowego chemików w Polsce od czasów najdawniejszych po rok 1972, oraz jubileuszom dwudziesto- i dwudziestopięciolecia chemicznych branżowych instytutów naukowo-badawczych.

Artykuły w numerze 3 miesięcznika dotyczą w zasadzie dorobku Instytutu w ostatnich 10 latach (1963—1972). Warto nadmienić, że w obecnej formie Instytut Chemii Przemysłowej powstał w 1971 r. z połączenia Instytutu Chemii Ogólnej i Instytutu Tworzyw Sztucznych. Poprzednim okresem działalności IChP poświęcone były specjalne numery 4/1958 i 12/1963 „Przemysłu Chemicznego”. Z tematyki ściśle historycznej na uwagę zasługuje poczet dyrektorów Instytutu w okresie ubiegłych 50 lat, listy zasłużonych i długoletnich pracowników, a także krótki zarys dziejów tej placówki od założenia w 1922 r., przedstawiony w artykule *Osiągnięcia badawcze Instytutu Żoliborskiego* pióra M. Skowenskiego, J. Obłója i L. Zakrzewskiego. Wszystkie materiały omawianego zeszytu stanowią pełny zestaw referatów przygotowanych na rozszerzoną uroczystą sesję Rady Naukowej IChP, zorganizowaną w dniach 10 i 11 kwietnia 1973 r. z okazji 50-lecia. Numer zamyka spis publikacji i patentów pracowników Instytutu od roku 1963.

Numer 5/1973 „Przemysłu Chemicznego” poświęcony jest w całości historii ruchu stowarzyszeniowego chemików w Polsce przedstawionym na tle historii techniki i przemysłu chemicznego (artykuł pod redakcją J. Korytkowskiego), oraz jubileuszom dwudziesto- i dwudziestopięciolecia następujących placówek naukowo-badawczych resortu chemii: Instytutu Ciężkiej Syntezy Organicznej w Blachowni Śląskiej (1952—1972), Instytutu Przemysłu Farmaceutycznego w Warszawie (1952—1972), Instytutu Przemysłu Organicznego w Warszawie (1952—1972), Instytutu Chemii Nieorganicznej w Gliwicach (1948—1973), Instytutu Nawozów Sztucznych w Puławach (1953—1973), Instytutu Włókien Sztucznych i Syntetycznych w Łodzi (1952—

1972), Instytutu Przemysłu Gumowego w Warszawie (1953—1973) oraz Instytutu Farb i Lakierów w Gliwicach (1953—1973). Autorami artykułów omawiających działalność poszczególnych instytutów są dyrektorzy naczelni. Ponieważ działalność tych placówek jest ściśle branżowa, autorzy podają na ogół krótki zarys najważniejszych osiągnięć światowych i krajowych w danej dyscyplinie, następnie własne osiągnięcia w minionym okresie, strukturę, zatrudnienie, plany rozwoju i zadania na przyszłość.

Dokładniejszego omówienia wymaga wspomniany wyżej artykuł pod red. J. Korytkowskiego *Historia ruchu stowarzyszeniowego chemików na tle historii techniki i przemysłu chemicznego* (autorzy: A. Dorabalska, J. Korytkowski, P. Krzyżanek, I. Marszyńska, K. Sarnecki, Z. Sobecka, T. Zamojski). Artykuł ten składa się z trzech części:

I. Od rzemiosła chemicznego i jego cechów przez manufaktury do początków przemysłu chemicznego i stowarzyszeń chemików — do 1918 r.

II. Chemiczne środowisko techniczne i stowarzyszeniowe w okresie Polski Niepodległej lat 1918—1939 i jego straty spowodowane II wojną światową (1939—1945).

III. Działalność Stowarzyszenia Inżynierów i Techników przemysłu Chemicznego w 27-leciu Polski Ludowej (1945—1972).

Głównym celem artykułu jest przedstawienie historii ruchu stowarzyszeniowego chemików, jednak — jak piszą autorzy „nie sposób pisać o działalności organizacyjnej chemików bez równoczesnego przypomnienia niektórych faktów z dziejów chemii”. Przytoczone są więc zasadnicze wiadomości z historii dawnej praktyki chemicznej oraz dziejów alchemii. „Początki chemii technicznej jednak tkwiły nie tyle w alegoriach i receptach alchemicznych, ile w przydatnych na codzień czynnościach gospodarczych i rzemieślniczych...” Przedstawiono więc rozwój rzemiosła chemicznego i organizacji cechowych od czasów najdawniejszych (okres wczesnofeudalny) po wiek XVIII. Początek działalności cechów przypada w Polsce na wiek XIII. Przez cechy reprezentowane były m.in. następujące rzemiosła: aptekarze, garbarze, mydlarze, piwowarze. W ramach tego okresu wytwórczości chemicznej omówiono wyodrębniania barwników i farbiarstwo, otrzymywanie prochu i jego składników, to jest saletry, siarki, węgla drzewnego, a także innych produktów drzewnych i produktów metalurgicznych.

Okres następny to powstanie manufaktur i pierwszych fabryk chemicznych z zastosowaniem napędu wodnego i od XVIII w. maszyn parowych. Jest to też zarazem początek eksportu produktów chemicznych (m.in. popiołu drzewnego drogą morską).

Początki ruchu stowarzyszeniowego chemików przypadają na drugą połowę XVIII w. W omawianym artykule przedstawiono powstanie i dzieje stowarzyszeń chemicznych (także osiągnięcia chemików) w Warszawie, Krakowie, Poznaniu, Wilnie i Lwowie aż do zakończenia I wojny światowej.

W części II artykułu przedstawiono rozwój przemysłu chemicznego w latach 1918—1939 wraz z krótkim zestawieniem statystycznym obrazującym rozwój produkcji podstawowych gałęzi w omawianym okresie. Scharakteryzowano również potencjał naukowy chemii (wyższe uczelnie i instytuty). Ze szczególną wnikliwością omówiono rozwój przemysłu nawozów azotowych, będący w omawianym okresie niejako wizytówką polskiej chemii. Oczywiście najwięcej miejsca poświęcono historii stowarzyszeń chemików, takich jak: Związek Przemysłu Chemicznego RP, Związek Inżynierów Chemików RP, Polskie Towarzystwo Chemiczne, Związek Techników RP i inne. Część tę kończy omówienie pracy chemików i strat osobowych podczas II wojny światowej.

Trzecia część artykułu dotyczy okresu powojennego. Na tle odbudowy i rozwoju przemysłu chemicznego przedstawiono powstanie i organizację stowarzyszeń

chemików, przede wszystkim (zgodnie z technicznym charakterem pisma) — Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Przemysłu Chemicznego. Podano np. organizowane w latach 1945—1972 kongresy, zjazdy, konferencje i narady chemików, omówiono podnoszenie kwalifikacji kadr technicznych, wydawane czasopisma techniczne, współpracę z zagranicą itp.

Na podkreślenie zasługuje szczegółowa bibliografia do wszystkich części omawianego artykułu. Zamieszczono kilkanaście rysunków i fotografii przedstawiających dzieje przemysłu chemicznego i organizacji chemików w Polsce.

Z. Szymczak

W SPRAWIE NAUCZANIA HISTORII FARMACJI

Spśród podsumowujących opracowań, przygotowanych z okazji II Kongresu Nauki Polskiej, na szczególną uwagę historyków nauki zasługuje — opublikowana w „Farmacji Polskiej” (1972 nr 12 s. 1129—1143) — praca doc. dr Wojciecha Roeske *Osiągnięcia i perspektywy rozwoju historii farmacji*. Synteza ta, obejmująca okres między pierwszym a drugim kongresem nauki polskiej, przedstawia problematykę z trzech punktów widzenia: organizacyjno-instytucjonalnego, naukowo-badawczego i naukowo-dydaktycznego, na który zamierzamy — w tym miejscu — zwrócić szczególną uwagę.

Planowe kształcenie kadry historyków farmacji wyznaczają daty pierwszego doktoratu z tego zakresu (1945) oraz pierwszego przewodu habilitacyjnego (1964). Chociaż do chwili obecnej następuje w tej dziedzinie ciągły rozwój, nie znaczy, by aktualna sytuacja była zadawalająca. Z wielkim trudem torują sobie drogę do programów akademickich zajęcia z historii farmacji. W latach 1950—1956 historię farmacji zupełnie wyrugowano z uczelni, wykłady fakultatywne przywrócono dopiero w roku akademickim 1956/1957, a rok później wprowadzono historię farmacji jako przedmiot obowiązkowy, w wymiarze 30 godzin na drugim roku studiów. Niemalą przeszkodą w dalszym rozwoju tej samodzielnej dyscypliny był brak konkretnego sprawdzianu poziomu uzyskiwanych przez słuchaczy wiadomości, w postaci egzaminu lub kolokwium. Zdaniem autora opracowania niesłusznym, a nawet wręcz błędnym, założeniem było utrzymywanie w programach nauczania historii i deontologii farmaceutycznej na drugim roku studiów, ponieważ na tym etapie „słuchacze mają nazbyt wąski zakres wiedzy fachowej i rozeznania w zakresie przyszłych ich zawodowych obowiązków, by zrozumieć i zachować dla praktyki sens tego rodzaju problematyki”. Wprawdzie zmodyfikowany po dziesięciu latach program studiów wprowadził zmiany, przenosząc historię farmacji na czwarty rok studiów, ale jednocześnie zmniejszono ilość godzin wykładowych z 30 na 20, a nawet na 15. Te ciągłe zmiany dotyczące zarówno zakresu nauczania, ilości godzin jak i poziomu świadczą wymownie o braku stabilizacji i bardzo zróżnicowanych poglądach na wartość i funkcję dydaktyczną historii farmacji.

Historia nauki w ogóle, a tym samym również historia farmacji ma nie tylko konkretne znaczenie w nauczaniu i pracy wychowawczej, ale odgrywa także ważną rolę w syntezie życia naukowego i kultury umysłowej (w skali krajowej i międzynarodowej). W. Roeske w sposób bardzo sugestywny wykazał — na konkretnym materiale egzemplifikacyjnym — jak dzięki badaniom nad historią farmacji ujawniono wiele polskich priorytetów naukowych na skalę światową np.: I. Łukasiewicz w technice naftowej, T. Torosiewicz — w technice szkła laboratoryjnego i aptecznego. Jan Szaster wprowadzając w Krakowie (1786—1787) do programu studiów akademickich „naukę o jadach i przeciwjadach” stał się w Europie prekursorem toksykologii w nauczaniu farmacji. Józef Sawiczewski